

## جایگاه سیاست در دین از دیدگاه امام خمینی (ره)

### حوریه سادات معصوم<sup>۱</sup>، آتنا کاردل<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup> مدرس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علی آبادکتول، استان گلستان، ایران

<sup>۲</sup> مدرس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرگان، استان گلستان، ایران

نام و نشانی ایمیل نویسنده مسئول:

حوریه سادات معصوم

[h1365.masum@gmail.com](mailto:h1365.masum@gmail.com)

### چکیده

یکی از ابزارهای مطلوب در نیل انسان به سعادت که همانا هدف غایی و نهایی او می باشد؛ سیاست است. سیاست و نقش آن در زندگی فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی موضوع برجسته آیات و روایات می باشد، چنانکه می توان با سیری در تاریخ انبیاء و اولیای الهی این موضوع را مورد مذاقه قرار داد. شایان ذکر است که بعضا عالمان جهان اسلام نیز این راه پر رهرو را به خوبی طی کرده و توانستند نام خود را بر تارک این پهنه عظیم به خوبی به یادگار بگذارند. از برجسته ترین عالمان که خود آگاه است و آگاهی بخشی را نیز به بهترین نحو انجام می داده است، امام خمینی (ره) می باشد. ایشان به سیاست به عنوان پدیده ای مطلوب می نگرد و با گره زدن آن با اندیشه دینی، سعی در نشان دادن وجهه سعادت‌مندانه آن دارد. برای بررسی چگونگی نگرش امام خمینی (ره) در باب مطلوبیت سیاست، به کتابها، مقالات و پایگاه های اینترنتی معتبر مراجعه شده و با بهره گیری و تحلیل آراء اندیشمندان در این باره، اطلاعات تحقیق حاضر، گردآوری شده است. بررسی آراء و نظرات پژوهشگران این عرصه، ما را به این نکته رسانید که رویکرد امام خمینی (ره) به سیاست دین محور است و هدف رهبران سیاست و دین را در یک اندیشه می داند که همان سعادت و سیر تکامل الهی (کمال) است.

**واژگان کلیدی:** سیاست، دین، سیاست الهی، امام خمینی (ره).

## مقدمه

در زمانی که جهان خواران و ابر قدرت ها به سیاست به عنوان تنها مولفه اعمال قدرت بر دیگران می نگریستند و تعریفشان از سیاست اداره مملکت در جهت منافع و حفظ قدرت خود بود و در این راه از هر ابزاری استفاده می کردند بدون اینکه ملاحظات اخلاقی را در نظر بگیرند، روحانی اصیلی که اندیشه های او برگرفته از دین مبین اسلام بود موضوع رابطه دین و سیاست را در جهان مطرح کرد و تعریف جدیدی از سیاست ارائه نمود که با این تعریف، سیاست در دین جایگاه یافت و نشان داد که سیاست چون دین هدف والایی دارد که متضاد با قدرت، فساد و ... است و موازی با راه انبیا و برقراری عدل و انصاف در جامعه و حرکت در مسیری الهی و سعادت‌مندانه است.

### ۱- اهمیت و ضرورت تحقیق

هرچند اندیشمندان بسیاری درباره ارتباط دین و سیاست از دیدگاه امام خمینی (ره) پژوهش هایی انجام داده اند؛ اما با این وجود هنوز می توان از بعدی دیگر، به این مساله پرداخت. پیروی نکردن گروهی از کشورها از سیاست مطلوب مورد نظر امام خمینی (ره) جنگ ها و ناآرامی هایی را در منطقه و سطح گسترده تر ایجاد کرده است که این مساله بیانگر برداشت اشتباهی است که گردانندگان حکومت در فکر آن هستند. از مهمترین مصادیق این مساله، جدایی دین و سیاست در افکار دولتمردان می باشد. هنوز ابعاد مختلفی از سیاست مطلوب نیازمند تحلیل محتوایی است تا اهمیت موضوع را بیان کند که این اندیشه در ایران و در بعضی کشورهای اسلامی موجبات ثبات کشورها را پدید آورده و سبب برقراری آرامش و قرار گرفتن انسان ها در مسیر تکامل الهی شده است. بنابراین در این مقاله سعی شده است جایگاه اصیل سیاست در اسلام مطابق دیدگاه امام خمینی (ره) ترسیم شود.

### ۲- تعریف دین

"دین، چیزی جز سنت حیات و راه و روشی نیست که بر انسان واجب است آن را پیشه کند تا سعادت‌مند شود چون دین برنامه سعادت انسان را در بر دارد پس باید از آن اطاعت کند. پس همچنان که سایر مخلوقات به سوی سعادت و هدف ایده آل خود هدایت فطری شده اند انسان نیز دارای فطرتی است که او را به سوی تکمیل نواقص و رفع حوائجش هدایت نموده و به کمال و سعادت می رساند و انسان به خاطر انسان بودن یک سعادت و یک شقاوت بیش ندارد. پس این سعادت در همه مشترک بوده و از طریق دین یا همان برنامه زندگی بدست می آید." [۱]

### ۳- دیدگاه امام خمینی (ره) در مورد دین

از تحلیل آثار امام قدس (ره) چنین بر می آید که ایشان اول، دین را دارای مبدا آسمانی می داند. دوم، رسالت دینی را هدایت جامعه انسانی به سوی سعادت و کمال تعریف می کند. سوم، سیاست را از ارکان مهم و ابزار موثر دین برای تامین اهداف آن بر شمرده است [۲]. دین در نگاه امام خمینی (ره) یک برنامه جامع و کامل انسان سازی است که به تمام ابعاد زندگی فردی و اجتماعی انسان می پردازد؛ چرا که هدف دین تربیت انسان است.

### ۴- معنا و مفهوم سیاست

واژه "سیاست" معادل کلمه politic و ریشه لاتین آن polis است که به معنای شهر و شهروندی و قانون اساسی یا ساختار حقوقی آمده است. این واژه در لغت به معنای حکومت، ریاست، امر و نهی، سزا و تنبیه، پرورش و پروراندن به امور مردم بر طبق مصالحشان آمده است [۳]. سیاست با توجه به دیدگاه های مختلف تعاریف متفاوتی دارد که در اینجا به چند نمونه از این تعاریف می پردازیم:

- از نظر کایتانوموسکا سیاست "حکومت کردن بر انسان هاست" و هارولد لاسکی سیاست یعنی دانستن اینکه "چه کسی می برد، چه می برد، چه موقع می برد ....". مهمترین تعریف سیاست در میان متفکران سیاسی غرب این است که آن را مبارزه برای قدرت و نفوذ و اعمال آن در جامعه می دانند [۴].

حضرت علی (ع) می فرماید:

بدان به درستی که بهترین بندگان خدا نزد خدا رهبر سیاسی عادل است که هدایت شده و هدایتگر باشد [۵]. نقطه مشترک تمامی این تعاریفی که بدان ها پرداخته شد، هدایت جامعه و حرکت انسان به سمت مصالح درست می باشد.

## ۵- سه رویکرد به سیاست

با توجه به این مساله که سیاست از دیرباز مورد توجه اندیشمندان بوده است و چه در زمانهای گذشته و چه در حال حاضر این مساله که آیا سیاست فقط همان سیاستی است که توسط آن حاکمان به هر نحو که میخواستند حکومت می کردند و یا برداشت دیگری از سیاست هم وجود دارد یا خیر؟ سبب ساز این مساله شده که رویکردهایی گوناگون نسبت به سیاست به وجود آید. قصد داریم در این قسمت از پژوهش به بررسی این رویکردها بپردازیم.

۱- نگرش مدرن به سیاست که با تکیه بر واقع گرایی محض و دنیاگرایی و بینش مادی سیاست، از هر ابزاری برای رسیدن به هدف بهره می گیرد.

۲- نگرش فیلسوفان کلاسیک غرب چون افلاطون و ارسطو که سیاست به مفهوم مدیریت را با دانش و فضیلت مورد نظر خویش می آمیزند و به آن رنگ معنوی می دهند.

۳- نگرش شرقیان به ویژه ایرانیان و مسلمانان این است که سیاست با اخلاق متعالی، معنویت، اشراق، هدایت، نجات و رسیدن به سعادت درهم آمیخته است و لذا سیاست فضیلت است [۶]. این دیدگاه، بسیار با سیاست مطلوب و مورد نظر امام خمینی(ره) هماهنگ می باشد.

## ۶- سیاست در دیدگاه امام خمینی (ره)

"سیاست معنایش همین وضع آن چیزهایی (است) که در یک کشوری می گذرد از حیث اداره آن کشور" [۷].  
سیاست راه بردن انسان در مسیر هدایت و کمال جامعه به سوی مصالح آن می باشد لذا دانش سیاست نیز دانش هدایت، کمال جویی، تربیت، پرورش آدمیان، حذف موانع و حجاب ها برای رسیدن به سعادت راستین است [۸].  
"سیاست، هدایت جامعه در جهت مصالح دنیوی و اخروی است" و "این سیاست، مختص به انبیا و علمای آگاه اسلام است" [۳]. در تمام تعاریفی که امام خمینی (ره) در بیانات خود از سیاست مطرح کرده جمع مشترک کلماتی چون اداره جامعه، اجرای قوانین، برقراری عدل، هدایت انسان و سوق دادن انسان ها در مسیر کمال و سعادت راستین است که موازی باهدف انبیاء است.

## ۷- اقسام سیاست از دیدگاه امام خمینی (ره)

- ۱- سیاست شیطانی  
سیاستی است که دارای این چند ویژگی می باشد:  
دروغگویی و ناراستی؛ فریب و حيله یا نیرنگ و سلطه بر مردم از طریق فریب و تزویر؛ هوای نفس و امیال فردی و مادی [۸]. این بعد از سیاست اداره جامعه با ویژگی های منفی است.
- ۲- سیاست حیوانی (سیاست این جهانی) که معیارهای سیاست صحیح یا حیوانی عبارتند از: عاری بودن از دروغ، فریب و خدعه؛ رعایت مصالح و خیر عمومی (کل جامعه)؛ تمرکز بر تامین رفاه و سعادت این جهانی افراد (از لحاظ هدف معطوف به مصالح) [۸]. در این نوع از سیاست، حاکم برای تحقق نیاز های صرفا مادی جامعه اقدام می کند و از کاربرد خدعه و امور شیطانی پرهیز دارد [۳].
- ۳- سیاست اسلامی (الهی)  
ویژگی ها و معیارهای آن شامل:

سعادت محور بودن؛ توجه به دو بعد و دو ساحت اصلی انسان؛ در نظر گرفتن دنیا و آخرت انسان و تلاش در جهت تامین هدف؛ عام و جهان شمول و انسانی بودن؛ عاری از فریب و دروغ، خدعه، نیرنگ و سایر مظاهر شیطانی؛ رعایت مصالح دنیا و آخرت عموم انسان ها؛ پرهیز از سلطه ناروا بر مردم؛ ابتناء بر قسط و عدل؛ تحقق قسط و عدل، نفی هرگونه ظلم و ستم، استبداد، استثمار و استعباد و اجرای حدود الهی در جامعه [۸]. در این نوع از سیاست، به دو بعد مادی و معنوی انسان توجه شده است و حاکم اسلامی، در جهت شکوفایی هر دو بعد از حیات انسانی کوشش می کند. در سیاست اسلامی، جهت گیری سیاست، به سوی نظام ارزشی است و طبعاً اداره مدبرانه امور جامعه، مستلزم آن است که کسانی که تربیت شده دین و دارای صلاحیت اخلاقی اند، عهده دار اداره جامعه گردند [۳]. امام خمینی (ره) این نوع سیاست را به دلیل آن که همه جوانب زندگی، ابعاد وجودی، روحیات انسانی را در بر می گیرد، مطلوب می داند که طریق نیل به سعادت دنیا و آخرت را به ما نشان می دهد.

## ۸- اهداف سیاست

از جمله اهداف سیاست مطلوب می توان به این موارد اشاره نمود:

- اجرای قوانین بر معیار قسط و عدل در حوزه فردی و اجتماعی و جلوگیری از ستم و حکومت جائزانه.
- منع از فساد و فحشا و کج روی ها.
- تامین و حفظ آزادی بر معیار عقل و عدل.
- استقلال و خودکفایی و جلوگیری از استعمار، استثمار، استعمار.
- اجرای حدود، قصاص و تعزیرات بر میزان عدل.
- سیاست ابزاری مثبت برای احیاء حق [۹].

#### ۹- اهمیت سیاست در قرآن، حدیث و رابطه آن با اسلام

"آنقدر آیه و روایت که در سیاست وارد شده است در عبادت وارد نشده است. شما از پنجاه و چند کتاب فقه را ملاحظه می کنید، هفت، هشت تائیش کتابی است که مربوط به عبادات است، باقیش مربوط به سیاسات، اجتماعیات، معاشرت، اینطور چیزها..." [۱۰]. از جمله اوصافی که در ادعیه و زیارت برای ائمه اطهار (ع) وارد شده، "ساسة العباد" است. از این رو، تدبیر امر جامعه و اعمال سیاست، از خصایص رهبران الهی است که به واسطه آن، انسان ها در مسیر هدف خلقت تربیت می شوند [۳]. امام خمینی (ره) با تاکید بر سیاست و نشان دادن سیاست در آیات و روایات، اهمیت سیاست را بیان کرده و در این نوشتار با برجسته شدن اهمیت سیاست در قرآن رابطه آن به خوبی قابل توضیح است که در این مورد می توان گفت احکام شرع، حاوی قوانین و مقررات متنوعی است که یک نظام کلی اجتماعی را می سازد. در این نظام حقوقی هرچه بشر نیاز دارد فراهم آمده است از طرز معاشرت با همسایه، اولاد، مقررات مربوط به جنگ و صلح ... نکاح و انعقاد نطفه قانون دارد و دستور می دهد که نکاح چگونه صورت بگیرد و خوراک انسان در آن هنگام یا موقع انعقاد نطفه چه باشد ... برای همه این مراحل دستور و قانون دارد تا انسان تربیت کند - انسان کامل و فاضل - انسانی که قانون متحرک و مجسم است و مجری داوطلب و خودکار قانون است. معلوم است که اسلام تا چه حد به حکومت و روابط سیاسی و اقتصادی جامعه اهتمام می ورزد تا همه شرایط به خدمت تربیت انسان مهذب و با فضیلت در آید. قرآن مجید و سنت، شامل همه دستورات و احکامی است که بشر برای سعادت و کمال خود احتیاج دارد. امام خمینی (ره) سوگند یاد می کند (طبق روایات) که تمام آنچه ملت احتیاج دارد در کتاب و سنت هست و در این شکی نیست [۱۱]. دعوت های قرآن، هم در مکه مکرمه و هم در مدینه مشرفه دعوت های شخصی بین فرد و خدای تبارک و تعالی نبود؛ می شود گفت که بی استثنا دعوت های خدا حتی در آن چیزهایی که وظایف شخصی افراد است، روابط شخصی افراد است بین خود و خدا از معنای اجتماعی و سیاسی برخوردار است [۱۲].

#### ۱۰- انبیاء و حضور آن ها در سیاست

نقش امامان در زندگی سیاسی بر چند گونه است :

- ۱- نقش مستقیم: گاهی ائمه معصومین (ع) در رأس هرم سیاست و سیاست گذاری قرار می گرفتند امام مجتبی (ع) حدود شش ماه عهده دار خلافت بود و امام رضا (ع) حدود ۶ سال ولایت عهدی مامون را پذیرفت [۱۳].
- ۲- نقش غیر مستقیم: آنگاه که شرایط حضور دخالت مستقیم برای امامان علیه السلام فراهم نبود بطور غیر مستقیم در سیاست و امور مربوط به جامعه اسلامی، دخالت می کردند. بعنوان مثال پس از فتح ایران که اسیران ایرانی را وارد مدینه کردند، عمرین خطاب ایران را در معرض فروش قرار داد تا از این راه بیت المال را سامان بخشد. امیر مومنان (علیه السلام) رسماً از این امر جلوگیری کرد و سهم خود و پسران و نیز سهم برخی از صحابه را که به آن حضرت هبه شده بود به خود اسیران بخشید و به عمر گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ایرانیان مردم خردمندی هستند و دین مرا یاری خواهند کرد، بنابر این نباید به گونه ای توهین آمیز با آنان رفتار کرد [۱۳].
- ۳- دخالت ارشادی: امامان علیه السلام برای تبلیغ حقایق اسلام، پرسش های خلفای ناحق و نیز فتوای فقیهان درباری را بدون پاسخ نمی گذاشتند [۱۳].

۴- برخورد قهر آمیز: این نوع برخورد عبارت است از دخالت مسلحانه برای پاکسازی مصادر سیاست از ناهلان، واقعه کربلا، نمونه بارز برخورد قهر آمیز دخالت در سیاست است و انقلاب اسلامی ملت شریف ایران به رهبری امام راحل رحمه الله نیز با تاثیر پذیری از همین واقعه تاریخی و قیام مقدس، موفق به پیروزی و تشکیل نظام اسلامی گردید [۱۳]. از نظر امام خمینی (ره) سختی ها و مصیبت هایی که بر اولیا وارد شد بر امام حسین، امام حسن و ... برای مسائل سیاسی بود. وی می فرماید: "برای دخالت در سیاست بود که چندین هزار معلول و {شهید} دارید. اگر نبی اکرم به سرمایه داری های مکه و حجاز کاری نداشت و تو مسجد می نشست و مساله می گفت، جنگ پیش نمی آمد، کشتار نمی شد، عمومی معظمش کشته نمی شد. و سیدالشهدا اگر می رفت پیش یزید و بیعت می کرد و مساله گو، مساله میگفت، یزید خیلی هم احترام می کرد، دستش {را} هم می بوسید... حضرت امیر هم اگر با مخالفینش، که مخالف اسلام بودند، کنار می آمد، دیگر

کشتاری نمی شد، دیگر جنگ صفینی در کار نمی آمد، دیگر کشتاری نمی شد، جنگ جملی در کار نمی آمد... انبیا چه زحمت هایی برای مقاصد خودشان کردند، و اسلام - از صدر اسلام تا آخر اولیای خدا چه کردند [۱۴].

### ۱۱- اداره کنندگان سیاست الهی

افرادی که می توانند سیاست الهی را تحقق بخشند شامل: پیامبران و رسولان، اولیاء و امامان معصوم، عالمان و دانشمندان بیدار اسلام، متعهدان به اسلام که دیگران نمی توانند این سیاست را اداره کنند [۸]. اداره کنندگان سیاست الهی که افراد خاص و سالم هستند نشان دهنده ماهیت مثبت و هدف والای سیاست است.

### ۱۲- رابطه دین و سیاست در دیدگاه امام خمینی (ره)

طرح رابطه دین و سیاست توسط امام خمینی (ره) در آرای اندیشمندان غیرمسلمان نیز منعکس شده است... امام خمینی (ره) موضوع علمی تناسب و رابطه دین و سیاست را برای اولین بار به صورت مشخص در سراسر جهان مطرح کرده... ایشان، اسلام سیاسی را به مرحله عمل آورد، یک پاکسازی اخلاقی بر ضد فساد اجتماعی و اخلاقی به اجرا گذاشت... امام خمینی (ره) اسلام را در ابعاد سیاسی و فقهی آن، همانگونه که پیامبر (ص) و ائمه طاهرین (ع) ترسیم کرده بودند، دریافت کرده بود. وی با گفته و عمل خود نشان داد که اسلام می تواند بهترین و بالاترین پایگاه نظام مردمی جهان باشد [۱۵]. می توان امام خمینی (ره) را یکی از احیایان اندیشه سیاسی و عمل سیاسی دانست. زیرا او سیاست را که در دوران معاصر مفهومی غیر انسانی و مبتنی بر نیرنگ و مکر پیدا کرده بود، از این جایگاه دروغین برکشاند و در جایگاه راستین نشانده. مؤید این دیدگاه تعبیری است که در آثار ایشان آمده است. برای مثال می فرماید:

والله اسلام، تماشای سیاست است. اسلام را بد معرفی کرده اند، سیاست مدن، از اسلام سرچشمه می گیرد [۶]. از نظر امام خمینی (ره) اسلام یک چیزی نیست که برای یک طرف قضیه فکر کرده باشد، اسلام همه اطراف قضایا را در آن حکم دارد، تمام قضایای مربوط به آن طرف قضیه که اصل دنیا از آن بی اطلاع اند. ادیان توحیدی آمده اند برای اینکه هر دو طرف قضیه را نگاه بکنند و طرح بدهند، نسبت به هردو طرف قضیه آن ها حکم دارند [۱۲].

### ۱۳- دلایل رابطه دین و سیاست از دیدگاه امام خمینی (ره)

۱ - اسلام در نگاه امام خمینی (ره)، دینی کامل و جامع است. بدین معنا که به تعبیر ایشان: مکتبی است که بر خلاف مکتب های غیر توحیدی، در تمام شئون فردی و اجتماعی، مادی و معنوی، فرهنگی و سیاسی، نظامی و اقتصادی، دخالت و نظارت دارد و از هیچ نکته ولو بسیار ناچیز که در تربیت انسان، جامعه و پیشرفت مادی و معنوی نقش دارد فروگذار ننموده است [۱۶].

۲- یکسان بودن هدف دین و سیاست: از منظر امام خمینی (ره) دین و سیاست برای هدایت انسان به سوی سعادت، در پی تحقق عدالت در جامعه اند، از این رو نمی توانند از یکدیگر جدا باشند [۱۷].

۳- جدانبودن دنیا از آخرت: اصولاً از دیدگاه امام خمینی (ره) دنیا و آخرت یک مقوله و ادامه هم اند و هیچ گاه از یکدیگر تفکیک نمی پذیرند. براین اساس حیات دنیوی باید بر پایه حیات جاویدان و آخرت سازمان یابد. [۱۷].

۴- پیوند دین و سیاست در آموزه های قرآن، سیره پیامبر و ائمه: قرآن کریم مبارزات متعدد برخی از پیامبران را بیان کرده که در جهت احقاق حقوق و ایجاد حکومت صالح در جوامع بشری بوده است که این جهت گیری ها نیز ضرورتاً به تعامل با حوزه سیاست می انجامید. تاریخ صدر اسلام دین و سیاست را در قالبی واحد به جامعه عرضه داشت، به گونه ای که مسلمانان، پیامبر (ص) را هم رهبر دینی و هم رهبر سیاسی خود می دانستند و سیاست را نیز یکی از شئون رسالت آن حضرت می شمردند. بنابر این دولت اسلامی پیامبر (ص) بیان کننده آمیختگی کامل سیاست و دین در تاریخ اسلام است. امام خمینی (ره) در این باره می گوید: سنت و رویه پیغمبر اکرم دلیل بر لزوم تشکیل حکومت است، زیرا اولاً خود تشکیل حکومت داد... ثانیاً پس از خود، به فرمان خدا تعیین "حاکم" کرده است [۱۷].

۵- ماهیت سیاسی قوانین اسلام: ماهیت و کیفیت قوانین اسلام، بیانگر آن است که این قوانین برای تکوین یک دولت و برای اداره سیاسی، اقتصادی و فرهنگی جامعه تشریح شده است... ماهیت و کیفیت آن ها (قوانین) به گونه ای است که اجرای آن ها و عمل به آن ها مستلزم تشکیل حکومت است و بدون تاسیس حکومت و دستگاه اجرایی قوی نمی توان به وظیفه اجرای احکام الهی عمل نمود [۱۸].

#### ۶- رابطه دین و سیاست از نگاه کارکردی

امام خمینی (ره) با نگاهی کارکرد گرایانه معتقد است اصولاً تفکیک این دو موجب تفکیک قوه روحی و مادی از یکدیگر می شود که این امر زیان های کمرشکنی به کشور وارد می کند. ایشان در کتاب کشف الاسرار در همین باره می نویسند:

حضور دین در صحنه سیاسی موجب کاهش فساد، دزدی، خیانت، جنایت و بی عفتی و... می شود. با تضعیف جایگاه دین و روحانیت در جامعه خلل هایی در کشور پیدا می شود که صدها دادگستری و شهربانی نمی توانند بخش کوچکی از آن را اصلاح کنند [۱۷].

#### ۱۴- نتیجه گیری

رویکرد امام خمینی (ره) به سیاست، دین محور است و هدف دین و سیاست و رهبران سیاست و رهبران دین رادر یک اندیشه می داند که همان سعادت و سیر تکامل الهی (کمال) است. انبیا مشقت هایی را در این مسیر متحمل شدند و با گذر زمان و در غیاب رهبران الهی حکمرانان جهان خوار، سیاست الهی رابه باد فراموشی سپردند و تعاریف مادی از سیاست ارائه کردند. در این اوضاع امام خمینی (ره) تعریف تک بعدی سیاست را مردود و لباس اصیلی چون دین را برتن سیاست کرده و تنها حقیقت برای سعادت معرفی نمود. امام خمینی (ره) تاکید آیات و روایات و دخالت انبیاء در سیاست را گواه وجود سیاست در دین دانست و برای پیوند عمیق بین سیاست و دین عواملی چون جامعیت دین، یکسان بودن هدف دین و سیاست، پیوند دنیا و آخرت، محتوای سیاسی قوانین، نگاه عملیاتی به دین و سیاست را قائل شده است.

## منابع و مراجع

- [۱] طباطبائی، م. ح.، تفسیر المیزان، نشر بنیاد علمی و فکری علامه طباطبائی، ج ۱۶، بهار ۱۳۶۳، ص ۱۸۸-۱۸۶.
- [۲] رحیمی، ع. ل.، "پیوند دین و سیاست از منظر امام خمینی (ره)"، بازتاب اندیشه، ش ۵۹، ۸۸۲-۶۰، فروردین ۱۳۸۳، ص ۸۵.
- [۳] نوروزی، م. ح.، سلسله دروس اندیشه های بنیادین اسلامی فلسفه سیاست، چاپ هشتم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی قدس سره، قم، ۱۳۸۱، ص ۲۱، ۲۲، ۲۳.
- [۴] عالم، ع. ب.، بنیادهای علم سیاست، چاپ چهاردهم، انتشارات کانون اندیشه جوان، تهران، ۱۳۸۵، ص ۳۰.
- [۵] ابوالحسن محمد بن الحسین بن موسی (سیدرضی)، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، چاپ اول، انتشارات گلستان ادب، قم، ۱۳۸۵، خطبه ۱۶۵.
- [۶] جمشیدی، م. ح.، "سیاست چیست؟" تبیین دیدگاه امام خمینی (ره) (فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی سال چهارم، ش ۱۴، ۱۱-۴۶، پاییز ۱۳۸۷، ص ۱۰، ۶).
- [۷] خمینی، ر. ح.، صحیفه امام، چاپ چهارم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران، ج ۱۰، ۱۳۸۵، ص ۱۵.
- [۸] جمشیدی، م. ح.، اندیشه سیاسی امام خمینی (ره) چاپ دوم، پژوهشکده امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۸۸، ص ۱۹۲، ۲۰۶، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۱.
- [۹] کوشکی، م. ح.، تأملاتی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)، چاپ اول، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۷۹، ص ۲۳، ۲۴.
- [۱۰] تهیه و جمع آوری مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، صحیفه نور، انتشارات شرکت سهامی، بی جا، ج ۵، بهمن ۱۳۶۱، ص ۲۱.
- [۱۱] خمینی، ر. ح.، حکومت اسلامی و ولایت فقیه در اندیشه امام خمینی (ره)، چاپ سوم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران، ۱۳۸۸، ص ۹.
- [۱۲] موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، اسلام ناب در کلام و پیام امام خمینی (ره)، چاپ پنجم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره) و بخش تحقیقات، تابستان ۱۳۷۹، ص ۴۹، ۵۹.
- [۱۳] ربانی، م. س.، نکته های اخلاقی، سیاسی و اجتماعی وصیت نامه امام خمینی (ره)، چاپ اول، انتشارات جباری، قم، ۱۳۸۸، ص ۶۰، ۶۱.
- [۱۴] خمینی، ر. ح.، صحیفه امام، چاپ چهارم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران، ج ۵، ۱۳۸۵، ص ۲۱۵، ۲۱۶.
- [۱۵] امیدوار، الف. ح.، یکتا، ح. س.، حضرت امام خمینی (ره) و انقلاب اسلامی، روایتی جهانی، انتشارات سازمان عقیدتی سیاسی ناجا، بهار ۱۳۷۹، ص ۸۳، ۸۴.
- [۱۶] خمینی، ر. ح.، صحیفه امام، چاپ چهارم، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، تهران، ج ۲۱، ۱۳۸۵، ص ۴۰۲، ۴۰۳.
- [۱۷] فوزی، ی. ح.، اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)، چاپ هفدهم، دفتر نشر معارف، قم، ۱۳۹۰، ص ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵.
- [۱۸] کریمی، م. ح.، سیاست و حکومت در نظریه سیاسی امام خمینی (ره)، ش ۶، ۳۵-۵۲، پاییز ۱۳۷۷، ص ۳۹.